

Obsah

ÚVOD	7
1. ZÁKLADNÍTERMINOLOGIE.....	9
1.1 Osobnost a vývojová specifika adolescentního věku.....	9
1.2 Charakteristika poruch chování a emocí.....	13
1.3 Ústavní a ochranná výchova dítěte.....	17
2. PROFESNÍ PŘÍPRAVA A JEJÍ VLIV NA KVALITU BUDOUCÍHO ŽIVOTA.....	21
2.1 Význam profesní orientace.....	21
2.2 Dítě v ÚV a jeho přístup k profesní přípravě.....	25
2.3 Specifika výuky ve výchovných ústavech.....	27
3. MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ VE VÝCHOVNÝCH ZAŘÍZENÍCH.....	30
3.1 Přehled sítě výchovných zařízení poskytující odborné vzdělání na území ČR.....	30
3.2 Nabídka učebních oborů.....	33
3.3 Výchovně vzdělávací koncepce VÚ Velké Meziříčí.....	37
ZÁVĚR.....	43
RESUMÉ.....	44
POUŽITÁ LITERATURA.....	45
SEZNAM PŘÍLOH.....	48
PŘÍLOHY.....	49

Úvod

K dobré práci pedagogických pracovníků nestačí pouze poznatky o samotném vyučování, učení a výchově, žádoucí je mít pokud možno ucelený obraz o vývoji a formování žáka.

Nenahraditelnou roli ve vývoji dítěte hraje sociální prostředí. Každé dítě je z genetického pohledu obrazem svých rodičů. A to obou stejně. Polovinu genů dědí potomek od matky a polovinu od otce, takže za vlastnosti, chování, temperament, inteligenci dítěte jsou po genetické stránce oba rodiče odpovědni naprosto stejně. Genetika však ve formování osobnosti nehraje roli sama. Svůj podíl na tom, jaké dítě je, jak reaguje, v čem je silné a v čem naopak pokulhává, má také prostředí. Zde se utváří jeho představy, které se postupně přetavují v jeho názory a přesvědčení promítající se do každodenního života. Pro prostředí některé povahové rysy umně zvýrazní a některé naopak potlačí. Pokud dítě žije v prostředí, které mu poskytuje dostatek lásky, péče a podpory, snižuje se tím pravděpodobnost vzniku negativních vlastností, ale není to vždy pravidlem.

Jak dítě dospívá, chce uplatňovat a realizovat vlastní názory, a když si je nemůže samo provádět, cítí se neuspokojeno a začne provádět pravý opak toho, k čemu je vedeno. Přestává se způsobně chovat, začne si libovat v nepořádku a podléhá vlivům těch méně pořádných. Často takové děti sejdou z cesty a podlehnou sociálně patologickým jevům. Takové chování je pro optimální vývoj dítěte krajně nežádoucí a dítě s takovými problémy vyžaduje pomoc. Jednou z cest, které se snaží dítěti pomoci, je vyjmutí ho ze závadového prostředí a umístění do zařízení náhradní rodinné péče.

Pracuji ve výchovném ústavu ve Velkém Meziříčí, kam jsou přijímány dívky, které ukončily povinnou školní docházku a soudní cestou jim bylo nařízeno předběžné opatření, ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Přicházejí ve věkovém období, kdy probíhá příprava na budoucí povolání, a tu se jim snaží výchovné zařízení zajistit v co možná nejkvalitnější míře.

Cílem bakalářské práce je přiblížit proces profesní přípravy v zařízeních ústavní výchovy a poukázat na nabídku učebních oborů, které jsou v těchto zařízeních otevírány.

První kapitola je soustředěna na základní terminologii, přibližují vývoj osobnosti v adolescentním věku, úskalí, která toto období provázejí a mohou vést ke vzniku poruchy chování. Dále zde vysvětlují samotný pojem „porucha chování“ a její důsledky, které mohou vést až k nařízení ústavní výchovy. Nabízím pohled na mechanismus uložení ústavní výchovy a stručnou charakteristiku zařízení, která jsou pro výkon ústavní určena. Druhá kapitola se zaměřuje na profesní orientaci, zdůrazňuje význam volby povolání jako důležitý krok v životě dítěte. Čerpám zde ze své praxe a snažím se nastínit problematiku přístupu dětí s ústavní výchovou k přípravě na povolání a přiblížit specifika výuky ve výchovných zařízeních. Poslední kapitola nabízí pohled na přehled sítě zařízení v ČR, která nabízejí možnost profesní přípravy. Je zde zpracován přehled učebních oborů, jejich naplnění v letošním školním roce a také zde představuji výchovně vzdělávají koncepti výchovného ústavu Velké Meziříčí.

1. Základní terminologie

1.1 Vymezení cílové skupiny

Osobnost a vývojová specifika adolescentního věku

Období adolescence navazuje na pubertu, je tedy druhou fází dospívání a trvá od 15 do 20 let. Vstup do období adolescence je spojován s pohlavním dozráváním. Je to etapa růstu a dospívání lidských jedinců až do úplné fyzické a psychické zralosti, období dozrávání inteligence, citové stabilizace a konečné strukturace hodnot.

Čačka¹ definuje dospívání jako nápadný přesun těžiště z výchovy na sebevýchovu. Tato fáze je tedy svým způsobem permanentní prací na sobě, s cílem dosáhnout vnitřní integrity. Sebepoznáváním dospívající objevuje svůj vnitřní svět a vše ostatní pak posuzuje jeho prostřednictvím. Odtud pramení i pojetí dospívání jako věčného nepokoje, tápání, chybování, kolísání a nedorozumění.

„Adolescence je obdobím, v němž jedinec pokračuje ve vytváření své identity. Navazuje na výsledky svých prvních pokusů, s nimiž začal již v předchozím období. V adolescenci dochází spíše k dotváření a specifikaci jednotlivých složek identity, protože základní impuls, který stimuloval tento proces je časově lokalizován do puberty.“² Helus³ popisuje adolescenci jako fázi vývoje osobnosti, kde hraje vůdčí roli převaha osobní identity nad neuspořádáním rozmanitých životních rolích a hrozbu v zápase o identitu představuje konfuze (zmatení, propletení) životních rolí. Znamená to, že mladý člověk se nedokáže orientovat a vyhranit v rozmanitosti nároků, které na něj kladou nejrůznější lidé (rodiče, učitelé, kamarádi, parta) a situace. Tato rozmanitost rolí, jež má jedinec sehrávat, rozmanitost pozic, které má zastávat, protichůdnost a neslučitelnost různých očekávání, jimž má vyhovět, je velkou zátěží a úkolem. Nezformovanost osobní identity a převaha konfuze rolí znamená oslabení vnitřní autoregulace, spolehlivosti a stálosti osobnosti.

¹ Čačka O.: Přehled psychologie. Brno. MU 1993. Str. 44

² Vágnerová M.: Vývojová psychologie. Praha. Karolinum, 1996. Str.295

³ Helus, Z.: Dítě v osobnostním pojetí. Praha, Portál 2004.

Helus⁴ tuto životní fázi charakterizuje například:

„v oblasti individualizace - hledání a vytváření sobě vlastního životního způsobu, vyjadřujícího bytostný svéráz jedince a zároveň příslušnost do referenční skupiny;

v oblasti sociální - vymanění se z dosavadní tělesné vazby na rodinu, vytváření si spolu s tím své vlastní výběrové vztahy ve všech oblastech života a realizovat v nich potřebu nezávislosti, svébytnosti a samostatnosti;

v oblasti sexuální - hledání partnera, partnerky, uzavírání známostí, uvažování o perspektivách manželství, rodičovství, zakládání a budování svého vlastního domova a zázemí podle svých představ;

v oblasti názorové a poznávací - ujasnění si svých názorů v různých oblastech života, vlastní životní orientace a světonázorového vymezení;

v oblasti pracovní - vytyčování perspektiv profese, v nichž může dosáhnout očekávaná společenská uplatnění, životní smysluplnost, aktivní seberealizace a ekonomické zajištění;

v oblasti občanské seberealizace - hledání svého místa ve společnosti v nejširším slova smyslu (zapojení se do činnosti v organizacích, hnutích), participace na akcích.“⁵

Podle Čačky⁶ dospívající v tomto období objevují nové formy seberealizace, nové zdroje zkušeností, ale i nové možnosti vzrušení. Radu a pomoc dospělých hodnotí dospívající jako omezování. Tento hlad po životě je výrazem přirozené potřeby rozšiřovat si vlastní obzor a sbírat zkušenosti.

Výchovné problémy v dospívání

Samo dospívání klade vysoké nároky na dobrou fyzickou a psychickou kondici jedince. Každý jedinec si vytváří odolnost vůči zátěži a důsledkem střetů s různými negativními vlivy dochází k výskytu méně žádoucích a někdy i nežádoucích reakcí. *„Jedinec je čím dál víc akceptován jako dospělý a také se od něho stále víc vyžaduje chování, které by dospělosti odpovídalo. Adolescence je typická i rozšířením a kvalitativní proměnou sociálních vlivů. Každý dospívající přichází do styku s různým sociálním prostředím a*

⁴ Helus, Z.: Dítě v osobnostním pojetí. Praha, Portál 2004.

⁵ Helus, Z.: Dítě v osobnostním pojetí. Praha, Portál 2004. Str.216.

⁶ Čačka O.:Přehled psychologie. Brno. MU 1993

*získává zde nové, kvalitativně odlišné role.*⁷ Důsledkem setkání s různými negativními vlivy je obvyklá dráždivost a senzitivita, zvláště pokud dospívajícím chybí dobré a vyrovnané rodinné vztahy. Výsledkem bývají negativní reakce – **záškoláctví, rvačky, krádeže, užívání návykových látek...** „*své zastoupení v dospívání mají i některé krajní projevy (nevázaný sex, delikvence, sebevraždy). U nich je třeba pečlivě zvažovat souvislost okolí s procesy dospívání a tím posoudit míru jejich výjimečnosti. U většiny dospívajících přesto převládají projevy srovnatelné s jejich věkovou skupinou.*“⁸

Říčan⁹ pubescenci označuje jako období vulkanismu a hormonální bouře, která rozvíří klidnou citovou hladinu předchozího života. Pubescent reaguje podrážděně. Jeho nálady bývají labilní, nápadně často se mění, převládají záporné emoce: rozmrzelost, nepokoj, neklid, horečná aktivita a pak zase apatie hraničící s depresí. Dospívající sám nerozumí tomu, co se s ním děje, vysvětlení hledá přirozeně především v tom, jak se k němu chová jeho okolí. Mívají pocit nejistoty, nové protikladné city, pro dítě neznámé se občas projeví **výbuchem destruktivního chování, výtržnostmi a násilností.**

Dospívání je obdobím, pro které je typický vzdor, odmítání a snaha prosadit si svou přes všechny překážky a zákazy. Podle Vágnerové¹⁰ je adolescent ochoten akceptovat, že normy jsou k tomu, aby regulovaly chování lidí a usnadňovaly tak jejich soužití. Na druhé straně už mladiství nechtějí přijímat pravidla jen proto, že jsou daná. Sami si vybírají hodnoty a normy, které chtějí akceptovat, a nepřijímají automaticky to, co jim dospělí nabízejí. Takový postoj může být výrazem protestu „*Všeobecně u dospívajících převládá značná tenze. Dosavadní ochota se mění ve vzdorovitost, nedůtklivost a neposlušnost. Nejrůznější výchovná opatření se nejen mají účinkem, ale často vyvolávají ještě větší problémy. Výbušnost jejich projevů je dána bezprostřední reakcí na danou situaci. Prožitky frustrace v dospívání však často překračují mírou nahromaděné tenze hladinu frustrační tolerance, což vede k nejrůznějším formám nepřizpůsobivého chování*

Existují čtyři stupně zátěže:

- 1, běžná snadno zvládnutelná pomocí osvojených dovedností a návyků*
- 2, zvýšená přinášející nové podmínky a problémy*

⁷ Vágnerová M.: Vývojová psychologie. Praha. Karolinum, 1996. Str.320

⁸ Čačka O.:Přehled psychologie. Brno. MU 1993, Str. 54.

⁹ Říčan, P.: Cesta životem. Praha. Portál 2004. Str.177 - 178

¹⁰ Vágnerová M.: Vývojová psychologie. Praha. Karolinum, 1996

3, hraniční vyžaduje mimořádné vypětí

4, extrémní jedinec ji nezvládá a podléhá jí¹¹

Následkem nezvládnuté zátěže je úniková reakce od problému a ta mívá řadu podob **toulavost, útky z domova, záškoláctví**. Krajním případem nezvládnuté zátěže je sebevražda. Podněty mohou vycházet jak z prostředí školy, rodiny i kamarádů. „*To co dospívající nejvíce potřebují, je bytostná účast rodičů a vychovatelů na jejich životě. Ta by měla být přirozená a neformální. Ukazuje se mnohem produktivnější navození partnerského vztahu, při kterém nedává dospělý najevo svoji nadřazenost. Rozhodující je přístup pedagoga k vlastní funkci a dovednost svěřovat se ze strany dospívajících.*“¹²

¹¹ Čačka O.:Přehled psychologie. Brno. MU 1993. Str. 55.

¹² Čačka O.:Přehled psychologie. Brno. MU 1993. Str. 61.

1.2 Charakteristika poruch chování a emocí

Pojem poruchy chování a její příčiny

Chování a jednání člověka je ovlivňováno vnitřními a vnějšími faktory. Velký podíl na našem jednání má prostředí, výchova a v nemalé míře i genetická zátěž. V průběhu života se jedinec učí rozlišovat žádoucí a nevhodné, společensky odmítavé jednání. Mezi hlavní a prvotní úkoly výchovy školní i rodinné patří vštěpování základních pravidel chování a jejich dodržování.

Obecně tedy pod pojmem porucha chování rozumíme „*negativní odchylky v chování některých osob od normy, kterou je to, co jako běžné hodnotí a očekávají jiné osoby nebo skupiny. Normu pak chápeme jako určité měřítko, normalitu jako vyjádření stavu.*“¹³ Za poruchové lze označit takové chování dětí a mládeže, které se vyznačuje následujícími znaky:

- Nerespektuje sociální normy platné pro danou společnost. „*Jedinec normy chápe, ale neakceptuje je nebo se jimi nedokáže řídit. Důvodem může být jiná hodnotová hierarchie, rozdílné osobní motivy nebo neschopnost ovládat svoje chování (např. z důvodů organického poškození mozku nebo po požití alkoholu či drog).*“
- *Není schopen udržovat přijatelné sociální vztahy, závažnou překážkou v tomto směru je nedostatek empatie a egoismus, nadměrné zaměření na sebe a na uspokojování vlastních potřeb. Jedinci s poruchovým chováním nechápou význam přizpůsobení standardnímu sociálnímu očekávání, tj. normě, pro uchování nezbytného pořádku. Sami velmi často nezažili citový vztah, který by jim poskytl pozitivní zkušenost a rozvinul jejich empatické schopnosti. Za porušení normy nepociťují vinu.*“¹⁴

Vznik poruch chování a emocí je problémem značně složitý. Na vzniku poruchy se projevují faktory biologické, psychologické, sociální, společenské i zdravotní. To znamená, že vždy musíme brát v úvahu činitele individuální i sociální a jejich vzájemnou interakci. „*V osobnostní rovině bývají příčiny poruchy emocí a chování v osobnostních dispozicích dítěte. Vágnerová (2001) poukazuje na:*“

¹³ Procházková, M. in Vítková, M. (ed.): Integrovaná speciální pedagogika, Integrace školní a sociální. Brno, Paido 2004. Str. 371.

¹⁴ Vágnerová M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha, Portál 1999. Str. 274

Genetickou dispozici k disharmonickému vývoji s typickou odchylkou v rozvoji emočních a volních charakteristik – vyšší dráždivost, afektivní impulzivní reakce, popř. nízká schopnost empatie riziko rozvoje poruchy emocí a chování zvyšují.

Oslabení nebo poruchu CNS převážně na bázi prenatálních či perinatálních poškození – mívá často za následek impulzivitě a emocionální nevyrovnanost, nižší schopnost sebeovládání, které bývají základem pro vznik poruch chování“¹⁵

V rovině sociální má výrazný vliv na vzniku poruchy emocí a chování především rodinné prostředí a sociální skupiny. „Život v nevhodném nebo v nepodnětném rodinném prostředí představuje riziko ve smyslu rozvoje nežádoucích způsobů chování, nebo dokonce nežádoucích osobnostních charakteristik . Jde o nápodobu poruchového chování, o odlišný normativní a hodnotový systém rodiny, který dítě přejímá.“¹⁶ Rizika související s rodinným prostředím můžeme rozdělit do tří skupin:

Anomální osobnost rodičů – rodiče nejsou vzhledem ke své anomálii uspokojivě plnit svoji roli. Děti jsou citově deprivované, zanedbané a často i týrané.

Neúplná rodina – chybí rodičovský vzor, správné vzorce chování

Zdánlivě funkční rodina – fungující pouze formálně, v dnešní době je častá velká zaměstnanost rodičů. Děti se nudí, rodina neposkytuje dítěti dostatek podnětů pro jeho rozvoj.

Dalším faktorem, který působí při vzniku poruch emocí a chování je prostředí školní a mimoškolní. Zde může působit nesprávné jednání učitelů a vychovatelů, nevhodné postupy a zásahy. Důležitou roli sehrává školní prospěch, pozdní odhalení skrytého defektu, nedostatečná spolupráce s rodinou a přístup kolektivu. Schopnost začlenit se do dětského kolektivu se výrazně odráží v sebevědomí dítěte.

V neposlední řadě nelze opominout ani vliv mimoškolní činnosti. Aktivita z této oblasti se mohou na vzniku poruch chování významně podílet. Děti konzumně využívají volného času, hledají zábavu u vrstevníků a v závadových partách. Nežádoucí vliv mají také média , počítačové hry a publikace.

¹⁵ Vojtová V.: Úvod do etopedie. Brno, Paido 2008. Str. 42.

¹⁶ Vágnerová M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha, Portál 1999. Str. 276.

Důsledky poruchy chování

Podle mezinárodních definic rozumíme pod pojmem porucha chování chování lišící se od normy a trvající dlouhodobě (nejméně 6 měsíců). „*Dlouhodobé problémy s chováním ovlivňují dítě především ve třech oblastech:*

***V individuální** - vývoj charakteru určuje vedle věkových zvláštností i průběh socializace a edukace dítěte, charakter se vytváří během života zvnitřněním hodnot, norem a požadavků sociálního okolí*

***V sociální** - prostřednictvím sociální interakce zprostředkovávají dítěti druzí lidé jeho obraz, ukazují mu, jak se má vnímat, jaký je, co dokáže; dítě si interpretuje tyto signály a buduje si na jejich základě své sebehodnocení, svůj sebeobraz a podle toho vstupuje do interakce se svým okolím, nedokáže navazovat uspokojivé sociální vztahy*

***V životní perspektivě** – problémy s chováním ovlivňují školní úspěšnost a stávají se bariérou v dosahování takové úrovně vzdělání, která odpovídá potencialitě dítěte, dítě je často vylučováno ze vzdělání, opakuje ročník, stěhuje se ze školy do školy.“¹⁷*

Bower¹⁸ ukazuje na vývoj problémů v chování dítěte v souvislostech impulsů a signálů z vnějšího okolí, intenzity problému a odolnosti vůči intervenci. Vývoj poruchy charakterizuje v pěti stupních podle intenzity problémovosti.

5 stupňů poruch emocí a chování podle Bowera:

- 1 Dítě svým chováním reaguje na problémy denního života, vývoje a získávání životních zkušeností. Nad tento rámec se nevymyká.
- 2 Chování, kterým dítě reaguje na krizové životní situace, jako jsou rozvod rodičů, smrt v jeho blízkém sociálním kontaktu, narození sourozence, těžká nemoc v rodině aj.
- 3 Chování, kterým se dítě vymyká očekávaní. Je zapříčiněné jeho nedostatečnou schopností přizpůsobovat se podmínkám.
- 4 Zafixované a opakované nevhodné chování, které lze při dobré školní docházce ovlivnit a upravit.
- 5 Zafixované a opakované chování, které má tak výrazné symptomy, že se dítě nedá vzdělávat v běžném prostředí školy, ale pouze v segregovaném prostředí.

¹⁷ Vojtová V.: Úvod do etopedie. Brno, Paido 2008. Str. 54.

¹⁸ Vojtová V.: Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Brno, Paido 2008. Str. 83.

V chování mládeže se odrážejí způsoby, jakými se s ní jedná, jaký je jejich vzájemný vztah s okolím, rodinou, školou a vrstevníky. „*Poruchové chování je výsledkem chování jedince, jeho reakcí na určité životní situace, na projevy lidí v jeho okolí, v jeho sociálním prostředí, současně je s ním přitom v rozporu. Odráží se v jeho sociální interakci. Ve svém důsledku mají poruchy chování dopad na sociální vztahy jedince.*“¹⁹

¹⁹ Vojtová V.: Kapitoly z etopedie I. Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Masarykova univerzita v Brně 2004. Str. 68.

1.3 Ústavní a ochranná výchova dítěte

Rodina je základní jednotkou každé společnosti. Stává se prvním zdrojem uspokojování potřeb dítěte a také mu přináší první omezování, frustrování. Ne v každé rodině lze zajistit řádnou výchovu dětí a jejich kladný rozvoj. Zákon na tuto skutečnost pamatuje, a pokud to vyžaduje zájem dítěte, nebo pokud je výchova vážně narušena, může učinit opatření k zajištění řádné výchovy. Tam, kde je výchova dítěte vážně narušena a jiná opatření nevedla k nápravě, rozhoduje soud o nařízení ústavní výchovy.

Ústavní výchovu v České republice řeší hned několik zákonů. Základní právní normou je **zákon č. 109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Na tento zákon přímo navazují vyhlášky týkající se speciálního školství. Jsou to **vyhláška č. 72/2005**, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, a také **vyhláška č. 73/2005**, o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, uzákoňuje mj. postup při předávání dětí do ústavní péče. *„Po právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy okresní úřad sjedná dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy; přitom vyzve rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte, aby dítě ve stanoveném termínu předali určenému zařízení, popřípadě s jejich souhlasem může zabezpečit umístění sám. Nepodrobí-li se rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte rozhodnutí soudu, podá okresní úřad soudu návrh na výkon rozhodnutí“²⁰*

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, určuje podmínky, za kterých je možné nařídit ústavní výchovu dítěte.

Ústavní výchova (ÚV) je opatření, které je nařizováno soudní cestou *„podle zákona o rodině v občansko–právním řízení nezletilci do 18 let věku v případech, kdy jiná*

²⁰ zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, § 28, odst. (1)

výchovná opatření nevedla k nápravě nebo když rodiče z vážných důvodů nemohou výchovu dítěte zabezpečit. Nařizuje se tedy z důvodů sociálních i výchovných.

Výkon ÚV u dětí do tří let věku zabezpečují zdravotnická zařízení (kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let), u jedinců od tří do osmnácti let školská zařízení. V případech ze sociálních důvodů jsou to dětské domovy (zcela výjimečně i jiný typ zařízení, např. ústav sociální péče tam, kde jde o závažné kombinované postižení nebo těžkou mentální retardaci). V případech nařízení ÚV z výchovných příčin zabezpečují výkon ÚV dětské domovy se školou nebo výchovné ústavy.²¹ Ústavní výchova nemá ze zákona trestní charakter, ale jedná se o opatření preventivního charakteru. Ústavní výchova není ukládána na stanovený časový úsek, trvá tak dlouho, jak je zapotřebí. Nejdéle však do dovršení plnoletosti, tj. osmnácti let věku dítěte, ve výjimečných případech může soud rozhodnout o prodloužení do devatenácti let věku. ÚV může být také kdykoliv zrušena, na základě žádosti rodičů (ÚV splnila svůj účel, pominuly důvody jejího uložení).

Ochranná výchova (OV) je opatření, které je také ukládáno „*soudní cestou*“:

a, v občansko – právním řízení, spáchá-li dítě mezi 12. – 15. rokem věku čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest

b, v trestním řízení se ukládá OV mladistvému mezi 15. -18. rokem tehdy, jestliže ochranná výchova podle rozhodnutí soudu plní svůj účel lépe než uložení trestu odnětí svobody.²² Ochranná výchova trvá také do dovršení plnoletosti, ve výjimečných případech ji může soud prodloužit do devatenácti let věku dítěte.

Školská zařízení, ve kterých se ÚV a OV realizuje jsou:

Diagnostický ústav

Dětský domov

Dětský domov se školou

Výchovný ústav

²¹ Procházková, M. in Vítková, M. (ed.): Integrovaná speciální pedagogika, Integrace školní a sociální. Brno, Paido 2004. Str. 378.

²² Procházková, M. in Vítková, M. (ed.): Integrovaná speciální pedagogika, Integrace školní a sociální. Brno, Paido 2004. Str. 379.

Dětský domov (DD) zajišťuje péči nezletilým osobám ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let, na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči. V zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání, předchází dětský domov vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje, zmírňuje nebo odstraňuje příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívá ke zdravému osobnostnímu vývoji dítěte. Činnost dětských domovů se řídí zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Vzdělávání se uskutečňuje mimo domov. Děti z dětských domovů dochází do běžných základních a středních škol .

Dětský domov se školou (DDŠ) zajišťuje stejnou péči jako DD. Základní vzdělání poskytuje škola, která je součástí domova. Střední vzdělání se uskutečňuje formou docházky do civilních škol. Pokud má dítě závažné poruchy chování a nezvládlo by toto studium, je se souhlasem spádového diagnostického ústavu přemístěno do výchovného ústavu.

Diagnostický ústav (DÚ) přijímá a vyšetřuje jedince s výchovnými a sociálními problémy s ukončeným základním vzděláním, nejdéle do osmnácti let věku. Popudem k umístění do DÚ může být soudem nařízená ústavní nebo ochranná výchova, rozhodnutí o předběžném opatření nebo žádost rodičů (tzv. dobrovolný pobyt). Diagnostické ústavy jsou důležitým článkem v systému institucí, vyšetřují děti a mládež z určité spádové oblasti. Na základě výsledků komplexního vyšetření, které se skládá z vyšetření zdravotního, psychologického, sociálního a speciálně pedagogického, odpovědně posuzuje a určuje rozsah poruchy a příčiny výchovných nebo sociálních potíží. Diagnostický ústav plní ze zákona úkoly diagnostické, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační, koordinační. Oblast vzdělávání je zajištěna školou přímo v zařízení, která pracuje podle daného vzdělávacího programu. Studium vzdělávacího programu si žák doplňuje a rozšiřuje všeobecné vzdělání dosažené v průběhu plnění povinné školní docházky v základní škole, ve speciální škole, nebo v některém typu střední školy. Rovněž si osvojuje znalosti a základní manuální dovednosti potřebné k výkonu jednoduchých praktických činností. Po ukončení pobytu v diagnostickém ústavu pro mládež a zařazení do některého typu školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy pokračují žáci ve vzdělávání v některém typu střední školy. Diagnostický pobyt trvá zpravidla dva měsíce. Na základě proběhlých

vyšetření je vypracována komplexní zpráva o dítěti. Po posouzení této zprávy se rozhodne o dalším umístění dítěte.

Výchovný ústav (VÚ) je zařízení, které má v péči převážně mládež starší patnácti let *„se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova, nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.“*²³ Do výchovného ústavu přichází ve většině případů děti s rozvinutou poruchou chování či emocí. VÚ je zařízení, které může být zřizováno samostatně pro jedince s nařízenou ÚV a OV, pro nezletilé matky s dětmi nebo pro jedince s léčebně výchovnou péčí. *„Základní organizační jednotkou je výchovná skupina, kterou tvoří 5 až 8 dětí, přičemž lze zřídit 2 až 8 výchovných skupin.“*²⁴ Výchovné ústavy zabezpečují kromě reedukace i vzdělávání, součástí zařízení je škola, která poskytuje vzdělání základní (možnost ukončení povinné školní docházky) a střední. Při VÚ jsou zřizována učiliště, odborná učiliště, střední odborná učiliště a praktické školy. Třídy jsou naplňovány do počtu 8 žáků. Pro děti, které se nevěnují profesní přípravě, lze zřídit pracovně – výchovnou skupinu.

Klientelou výchovných ústavů jsou většinou děti z nefunkčních rodin. *„Děti bývají v takových rodinách nejen citově, ale komplexně deprivované, zanedbávané a někdy i týrané. Mají bohaté osobní zkušenosti s většinou sociálně-patologických jevů, jako je záškoláctví, majetková trestná činnost, zneužívání návykových látek, útěky z domova, nerespektování autorit a u dívek bývá přidružena prostituce.“*²⁵ Výjimkou nejsou ani děti s přidruženými specifickými poruchami učení, syndromem ADHD nebo děti s psychiatrickou zátěží.

²³ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, § 14, ods.(1)

²⁴ Vítková, M. (ed.): Integrovaná speciální pedagogika, Integrate školní a sociální. Brno, Paido 2004. Str. 382.

²⁵ Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha, Portál 1999. Str. 276.

2. Profesní příprava a její vliv na kvalitu budoucího života

2.1 Význam profesní orientace

Volba budoucího povolání je závažným rozhodnutím v životě dospívajícího jedince. Škola hraje v systému podpory volby povolání klíčovou roli. Příprava k tomuto kroku by se měla podle **rámcového vzdělávacího programu** prolínat ve výuce II. stupně základní školy ve vzdělávací oblasti **člověk a svět práce**. Orientace v různých oborech lidské činnosti napomáhá utváření zálib, vhodného využití volného času a zejména v osvojení si poznatků, důležitých při volbě povolání a společenského uplatnění.

Rozhodnutí o povolání probíhá na základě určitých předpokladů. Je závislé na zájmech, koníčcích, představách a hranicích (povahových, intelektových, tělesných a zdravotních) jedince; stejně tak je volba povolání závislá na charakteristických znacích povolání (pracovní prostředí, náplň profese, finanční ohodnocení, poptávka na trhu práce). Neméně důležité jsou požadavky školy na uchazeče (tělesné a duševní předpoklady, prospěch, vykonání určitých přijímacích zkoušek, pohovorů).

Volbu povolání lze definovat podle Průchy, Walterové a Mareše²⁶ jako proces zahrnující rozhodování o volbě studia nebo přípravy na povolání, konkrétního povolání a celou profesní dráhu člověka. Volba povolání je součástí celkového vývoje osobnosti, v němž hlavní roli hrají rozhodovací procesy. Volbu povolání nelze chápat jako rozhodnutí žáka na konci povinné školní docházky. Nemůžeme také za volbu povolání považovat všechna rozhodnutí od prvotního výběru střední školy až po výběr zaměstnání v kterémkoliv věku. Volba povolání je určitý proces, ve kterém jedinec zvažuje postup ve své profesionální kariéře a na jeho konci dospěje k rozhodnutí. Toto rozhodnutí se může týkat studia na střední škole, volby různé specializace, volby nástavbového, vysokoškolského či jiného studia. Volba povolání představuje dlouhodobý proces, který obsahuje velmi složitou posloupnost rozhodovacích kroků týkajících se jak sféry pracovního uplatnění, tak sféry vzdělávací. Volba povolání se

²⁶ Průcha, J. Walterová, E., Mareš, J.: Pedagogický slovník. Praha : Portál 2003.

týká většiny lidí. Práci stráví průměrný člověk téměř jednu třetinu svého aktivního života. Rozhodnutí, jaké povolání budeme vykonávat, proto patří mezi nejdůležitější v životě jednotlivce.

Friedmann²⁷ vidí práci jako tělesnou nebo duševní činnost zaměřenou na uspokojení potřeb jedince, která vede k vytváření významných hodnot nejen pro samotného jedince, ale i pro celou společnost. Proto je ze strany společnosti věnována těmto problémům systematická pozornost. Mladým lidem je věnována pozornost a nabízena systematická pomoc při jejich prvotní volbě studia nebo profese. Téměř každý jedinec prodělá v průběhu života v této oblasti několik změn, nejen při přechodu ze základní školy na školu střední, ale i v dospělosti změnou své původní profese, změnou sociálního prostředí apod. Každá taková změna je aktivním procesem adaptace člověka, který může být doprovázen řadou nežádoucích vlivů (stres, konflikt). Snahou kvalifikovaného pedagogického působení je, aby celý proces adaptace probíhal efektivně, bez poškození duševního zdraví jedince. Nedílnou součástí tohoto působení je vznik vnitřní potřeby celoživotního vzdělávání a pozitivní přijetí případné rekvalifikace u každého jedince.

Rozhodnutí o volbě povolání je důležitým životním krokem, kterým dospívající nastupuje dlouhou cestu k získání kvalifikace. *„V České republice je v současnosti nedostatek kvalifikovaných pracovníků v některých (převážně dělnických a řemeslných) profesích, zvyšuje se nezaměstnanost, jsou problémy s uplatněním absolventů středních škol na trhu práce, problémy s rekvalifikací, problémy s absolventy ZŠ, kteří zůstávají z různých důvodů bez dalšího vzdělávání. Nezaměstnanost postihuje všechny věkové skupiny a také mladé absolventy základních i středních škol včetně odborných učilišť. Jednou z příčin je nedostatečná schopnost mladých lidí realisticky hodnotit vlastní možnosti profesního uplatnění na trhu práce a nedostatečná připravenost na odpovědné vlastní rozhodnutí o profesní dráze.“*²⁸ Pomoc se správným rozhodnutím v oblasti profesní orientace poskytuje **system školního kariérového poradenství**.

²⁷ Friedmann, Z. in Sřelec, S. (ed): Studie z teorie a metodiky výchovy. Brno: MU, 2005.

²⁸ Friedmann, Z. in Sřelec, S. (ed): Studie z teorie a metodiky výchovy. Brno: MU, 2005. str. 166

System kariérového poradenství na základních školách

*„Služby poskytované přímo na školách představují základní úroveň kariérového poradenství. Za poskytování poradenských služeb na škole je zodpovědný ředitel školy. Poradenství je zde zajišťováno zpravidla **výchovným poradcem a školním metodikem prevence**, kteří spolupracují s třídními učiteli, učiteli výchov, případně s dalšími pedagogickými pracovníky. Poskytování kariérových poradenských služeb může být v rozšířené podobě zajišťováno i školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem. Je na rozhodnutí ředitele, zda charakter potřeb žáků dané školy vyžaduje spíše školního psychologa či speciálního pedagoga. Na velkých školách mohou paralelně působit oba dva.“²⁹*

Na základních a středních školách funguje **výchovný poradce**, je to vyškolený odborník, který se zaměřuje na řešení pedagogicko – psychologických problémů, řešení problémů ve vztazích mezi žáky, jejich rodiči a školou, na poradenství pro volbu dalšího vzdělávání či povolání. Poskytuje informace o nabídce středních škol a středních odborných učilišť, o perspektivním uplatnění absolventů těchto škol.

Školní psycholog spolupracuje s pedagogicko – psychologickou poradnou, pracuje přímo na škole. Friedmann³⁰ uvádí, že bývá spoluvůrcem školního programu pro podporu volby profese, vytváří a aplikuje programy profesní orientace pro individuální i skupinové využití, odborně pomáhá dětem v jejich rozhodování, poskytuje odborné konzultace rodičům. Provádí také pedagogicko – psychologickou diagnostiku v souvislosti s profesní orientací žáků, koordinuje kariérové poradenství s ostatními subjekty, které poskytují specializované služby. Školní psycholog se může stát prostředníkem vzájemné komunikace mezi učitelem a rodiči. Zájem o úlohu školních psychologů se neustále zvyšuje, významná je jejich úloha při řešení problémů dětí sociálně znevýhodněných a prospěchově slabých.

Dalším místem, kde žáci a jejich rodiče mohou dostat informace o vhodné volbě profese jsou **Úřady práce a jejich Informační poradenská střediska**. Ty spolupracují

²⁹ <http://www.vychova-vzdelavani.cz/karierove-poradenstvi/>

³⁰ Friedmann, Z. in Střelec, S. (ed): Studie z teorie a metodiky výchovy. Brno: MU, 2005.

s jednotlivými školami a poskytují informace o jednotlivých oborech, přijímacích řízeních a ostatních požadavcích na uchazeče a také o následné možnosti uplatnění na trhu práce.

Hlavním cílem informačně-poradenských činností je poskytování pomoci žákovi při jeho konkrétním rozhodování a motivování žáka k zodpovědnému přístupu při volbě své budoucí profese, aby si uvědomil význam vzdělávání pro další život, důležitost vlastního začlenění do světa práce.

2.2 Dítě v ÚV a jeho přístup k profesní přípravě

Již několik let pracuji jako učitelka na střední škole ve výchovném ústavu Velké Meziříčí. Většina dětí, se kterými se ve své praxi setkávám, začala mít výrazné problémy v chování mezi 11. a 15. rokem života. Příkladem z praxe mohu uvést, že do výchovného ústavu ve Velkém Meziříčí bylo v období let 2003-2008 přijato 142 dívek. Z toho byla ústavní výchova nařízena 16 dívkám (11%) do 10 let věku, 67 dívkám (47%) ve věku 11- 15 let a 59 dívkám (42%) ve věku nad 15 let. Ústavní výchova jim tedy byla nařízena v období, kdy se dítě rozhoduje jakým směrem nastoupí svoji profesní dráhu. Děti do našeho zařízení nejčastěji přicházejí z dětských domovů se školou a diagnostických ústavů, kde nějaká forma kariérového poradenství prakticky neexistuje. Nabídka možnosti vzdělání je velmi omezená a dítě v podstatě nemá příliš na výběr.

Prvním problémem je informovanost dítěte ze strany předešlého zařízení. Většinou zde hraje roli potřeba dítě umístit a často příliš liberální přístup, bez jasně vymezených mantinelů a podání reálné informace co je v zařízení, kam odcházejí, čeká. Dítě si s sebou nese „syndrom růžových brýlí“, který po příchodu do výchovného ústavu a ve spojení s ostatním, vede k velmi náročným situacím, zklamání, následnému nezájmu a stagnaci. Dochází k případům, že není vůbec zohledněn zájem dítěte.

Dítě, které zahájí profesní přípravu v zařízení ústavní výchovy, má většinou za sebou řadu osobních problémů. Nese si s sebou i nedostatečný potenciál nejen v návyku učit se, plnit povinnosti, dodržovat vymezená pravidla a schopnost představy reálného života, ale i nedostatečně upevněné znalosti a dovednosti ze základní školy. Setkávám se i s dětmi s velmi vysokou inteligencí, bystrými a pohotovými, které na základní škole propadaly.

Dalším častým problémem je přijetí dítěte do ročníku v průběhu školního roku, adaptační období je pro něj náročnější, protože přichází do stmelěného kolektivu a musí v něm nalézt svoje místo. Zároveň jsou na dítě kladeny požadavky případných rozdílových zkoušek pro možnost uzavření klasifikace. Na vzdělávání však působí řada dalších negativních vlivů (útěky za zařízení spojené s vysokou absencí, užívání

návykových látek, nepodnětné prostředí rodiny zlehčující význam vzdělání, nezvyklá náročnost požadavků, puberta a projevy s ní spojené).

Požadavek na dosažení středního vzdělání je pro dítě meta příliš vzdálená a tím pádem nepotřebná. Děti chápou nástup do školy jako další zbytečnou povinnost, omezení svobody a překážku vlastním zájmům. Bariéra pozitivního vztahu ke vzdělávání se zvětšuje. Dítě preferuje krátkodobou výhodu úniku od učení a plnění povinností i ve formě útěku. Zátěž vyplývající z požadavků školy není samozřejmě jediným důvodem k útekům. Pobyt na útěku je často dlouhodobý a spojený s návratem do sociálně patologického prostředí. Vyskytují se i případy, kdy se dítě pohybuje na útěku až do doby dosažení zletilosti a ukončení ústavní výchovy (příklad z praxe, dívka byla přijata do zařízení v srpnu 2008 po uplynutí adaptačního období jí byly umožněny samostatné vycházky. Z jedné z nich v říjnu 2008 utekla a na útěku je doposud. Přes veškerou snahu sociální kurátorky i policie se jí nepodařilo zadržet. Dívka v dubnu letošního roku dosáhla zletilosti).

Nutnost získávání prostředků obživy formou kvalitního uplatnění na trhu práce je pro dítě s poruchou chování a emocí naprosto nepředstavitelná, příliš vzdálená a úplně nepodstatná. Jedinec, který v ústavní péči dostává veškerý sociální servis, spoléhá na to, že o něj bude vždy „nějak postaráno“. Jeho představa o finančním hospodaření je nulová a množství sociálních dávek pro obživu dostačující (při nákupech preferují především tabákové výrobky, jídlo je až na druhém místě). Vliv na tento přístup má často negativní rodičovský vzor a síla party vrstevníků.

2.3 Specifika výuky ve výchovných ústavech

Výchovný ústav poskytuje péči, kterou by jinak poskytovali rodiče nebo jiní zákonní zástupci odpovědní za výchovu dětí ve věku 15 – 18 let, výjimečně do 19 let pokud soud stanoví předběžné opatření, ústavní nebo ochrannou výchovu. Výchovný ústav plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. *„V systému sociálních rolí, pro které výchova jedince připravuje, stojí tradičně na předním místě role kvalifikovaného a úspěšného pracovníka. Příprava na profesi je významná jak z hlediska vychovávaného jedince, kterému zajistí existenci, uplatnění a seberealizaci, tak z hlediska společnosti a jejího úspěšného fungování.“*³¹

Výchovný ústav zajišťuje svým klientům vzdělávání a zákon č.109/2002 Sb. tuto povinnost přesně vymezuje. *„Pro děti, které po dokončení povinné školní docházky pro závažné poruchy chování nemohou být zařazeny do jiné školy poskytující střední vzdělávání, zřizovatel zařízení může jako součást zařízení zřídit školu poskytující střední nebo střední odborné vzdělání. Pro děti, které nedosáhly základního vzdělání, zajistí ředitel zařízení příslušný vzdělávací program.“*³²

Při výchovných ústavech jsou v rámci profesní přípravy zpravidla zřizovány :

Praktická škola s jednoletou a dvouletou přípravou

Učiliště

Odborné učiliště

Střední odborné učiliště

Těžiště výchovně vzdělávací práce školy při výchovném ústavu je ve vyučovací hodině a zejména v hodinách odborného výcviku. Vyučovací proces je třeba neustále zkvalitňovat a zefektivňovat. *„Učitel se snaží neustále vyhledávat nové účinné vyučovací metody, pomůcky a prostředky a uplatňuje je ve vyučování tak, aby si žák osvojil co nejvíce trvalých poznatků, vědomostí a dovedností.“*³³ Ve vyučovacím procesu hraje roli několik faktorů: výběr vhodných vyučovacích metod, znalost metodiky, využití vyučovacího času, systematická práce učitele.

³¹ Jůva, V. sen. & jun.: Úvod do pedagogiky. Brno. Paido, 1994. Str.47

³² Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, hlava II., § 3, ods. 2

³³ Koncepce výchovné činnosti VÚ Velké Meziříčí.

Výuka v ústavních školách je obecně charakterizována několika specifiky. Za jeden z nejdůležitějších lze považovat již samotný fakt, že v ústavní škole zpravidla není možné zajistit stabilní sestavu žáků v jednotlivých ročnících. Děti jsou do výchovných zařízení, a tím i do škol při výchovných zařízeních, přijímány v průběhu kalendářního roku. Tato situace vyžaduje přísně individuální přístup k jednotlivým žákům – a to jednak v dopomoci adaptovat se na nové podmínky školy, přijmout samotný fakt docházky do školy (drtivá většina dětí s ústavní výchovou má v anamnéze masivní záškoláctví), doplnění zameškaného učiva, přípravu na případné rozdílové zkoušky apod. Tento způsob práce je v ústavních školách podpořen zejména nízkým počtem žáků ve třídách.

Dalším faktem, se kterým je nutno v ústavních školách počítat, jsou útky dětí z výchovných zařízení – dětem v průběhu útěku přibývají hodiny neomluvených absencí a po návratu do zařízení je s nimi nutno pracovat obdobným způsobem, jako s dětmi nově do ústavu přijatými – opětovná adaptace na podmínky ústavu a školy, stabilizace dítěte, doplnění zameškaného učiva, po dlouhodobých útécích příprava na rozdílové zkoušky. Výuka takového dítěte (zejm. pokud se jedná o „chronické útkáře“) se pohybuje po nekonečné spirále.

Práce s tzv. stabilizovanými dětmi, které z ústavu neutíkají, jsou adaptovány, do školy docházejí atd. je zpravidla poznamenána jejich mizivou motivací ke studiu. Děti si své studijní obory zpravidla nevybraly, musely volit – v lepším případě – z omezené nabídky oborů ústavních škol. Nízká motivace se odráží jednak v úrovni samotné školní práce, zejména ale v minimální přípravě do výuky v době odpoledních činností. Zde je nutno upozornit na fakt, že příprava do vyučování by měla být jedním z výstupů spolupráce mezi učiteli a vychovateli ve výchovném zařízení. Tato spolupráce však často optimálně nefunguje. Samotné děti pak velmi často nechávají pomůcky ve škole nebo na internátě, nenosí sešity apod.

Nízkou motivaci k přípravě na vyučování lze přičítat ještě jednomu podstatnému faktu – přestože dítě bude chodit do školy nepřipraveno, má v zařízení velmi vysokou jistotu, že studium nějakým způsobem dokončí. Z ústavní školy se děti zpravidla nevyklučují,

pokud již dojde k závažnému problému (ať se jedná o vysokou neomluvenou absenci nebo naprosto neuspokojivý prospěch), dítě ve většině případů ročník opakuje.

Alternativou profesní přípravy v podmínkách ústavní výchovy je vzdělávání mimo ústav na tzv. „civilních školách“. Do škol děti docházejí nebo dojíždějí samostatně. Tato varianta je v poslední době využívána v co možná největší míře.

3. Možnosti vzdělávání ve výchovných zařízeních

3.1 Přehled sítě zařízení poskytující odborné vzdělání na území ČR

Dle informací **asociace náhradní výchovy**³⁴ bylo ve školním roce 2007/2008 v zařízeních ústavní a ochranné výchovy umístěno 2946 dětí po ukončení povinné školní docházky z toho:

1275 dětí v Dětském domově

67 dětí v Dětském domově se školou

1356 dětí ve Výchovném ústavu

248 dětí v Diagnostickém ústavu

Přehled školských zařízení poskytující střední vzdělání pro děti s nařízenou ústavní výchovou podle územního rozdělení ČR. Zdroj Rejstřík škol MŠMT.³⁵

HLAVNÍ MĚSTO PRAHA
Výchovný ústav, středisko výchovné péče Klíčov, základní škola, praktická škola a školní jídelna, Praha 9
Zařízení pro děti – cizince, diagnostický ústav, dětský domov se školou, výchovný ústav, středisko výchovné péče, základní škola a praktická škola, Praha 5
STŘEDOČESKÝ KRAJ
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Kutná Hora
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Obořiště
JIHOČESKÝ KRAJ
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Jindřichův Hradec
PLZEŇSKÝ KRAJ
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna, Houstoň
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Terešov
KARLOVARSKÝ KRAJ
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna,

³⁴ <http://anv.skolniweb.cz/file.php?rid=127>

³⁵ <http://rejskol.msmt.cz/VerejnySeznam.aspx>

Žlutice
ÚSTECKÝ KRAJ
Výchovný ústav, dětský domov se školou, středisko výchovné péče, základní škola, střední škola a školní jídelna, Děčín – Boletice nad Labem
Výchovný ústav, střední škola, Buškovice
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Pšov - Podbořany
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna, Kostomlaty pod Milešovkou
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola, Místo
LIBERECKÝ KRAJ
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola, střední škola a školní jídelna, Chrastava
KRÁLOVOHRADECKÝ KRAJ
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Hostinné
KRAJ VYSOČINA
Výchovný ústav, dětský domov se školou, střední škola, základní škola a školní jídelna, Počátky
Výchovný ústav, středisko výchovné péče, střední škola a školní jídelna, Černovice
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Velké Meziříčí
JIHOMORAVSKÝ KRAJ
Výchovný ústav, střední škola, internát a školní jídelna, Olešnice na Moravě
Výchovný ústav střední škola a školní jídelna, Višňové
Výchovný ústav, dětský domov se školou, střední škola a školní jídelna, Moravský Krumlov
OLOMOUCKÝ KRAJ
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola a střední škola, Dřevohostice
Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola a střední škola, Šumperk
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Žulová
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Vidnava
ZLÍNSKÝ KRAJ
Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Chvalčov
Výchovný ústav, středisko výchovné péče HELP, střední škola a školní jídelna, Střílky
MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ

Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Nový Jičín
--

Zařízení, jejichž součástí není střední škola a děti navštěvují střední školy a odborná učiliště v blízkém okolí zařízení.

KARLOVARSKÝ KRAJ – Výchovný ústav a školní jídelna, Nová Role
PARDUBICKÝ KRAJ – Výchovný ústav, dětský domov se školou, základní škola a školní jídelna, Králíky
MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ – Výchovný ústav a školní jídelna, Ostrava - Hrabůvka
JIHOMORAVSKÝ KRAJ – Soukromý výchovný ústav, Troskotovice

Většina výše uvedených zařízení se skládá z více součástí. Děti plynule přecházejí po ukončení základního vzdělání na střední školu v kmenovém zařízení. V případě, že možnosti dalšího vzdělání dítěti nevyhovují, nebo se dopouští výrazných kázeňských přestupků, dojde k přemístění dítěte do zařízení jiného. Přemístění probíhá na základě rozhodnutí příslušného diagnostického ústavu.

3.2 Nabídka učebních oborů

Přehled možnosti profesní přípravy poskytované v zařízeních ústavní a ochranné výchovy.

Praktická škola

Chlapci i dívky

- praktická škola s jednoletou přípravou
- praktická škola s dvouletou přípravou

Počty žáků v jednotlivých ročnících dle statistických výkazů k 30.9.2008		
Praktická škola jednoletá - chlapci	42	
Praktická škola dvouletá - chlapci	I. ročník 49	II. ročník 30
Praktická škola jednoletá - dívky	36	
Praktická škola dvouletá - dívky	I. ročník 12	II. ročník 28

Cílem přípravy žáků v PŠ je snaha o dosažení co možná nejvyššího stupně socializace žáků osobnostně nevyzrálých z nepodnětného rodinného prostředí. Praktická škola nabízí získání základních vědomostí, upevnění manuálních dovedností z oblasti praktického života. Učební dokumenty PŠ jsou specificky upraveny pro potřeby a konkrétní požadavky současných klientů výchovných ústavu. Žáci jsou zde připravováni pro výkon jednoduchých pracovních činností v oblasti praktického života se zaměřením na provoz domácnosti. Vhodné pro absolventy základních škol praktických a pro žáky, kteří vykazují prospěchové nedostatky na škole základní .

Záuční obor kuchařské práce

Vhodná alternativa, která umožňuje doplnění vzdělání a získání kvalifikace klientům výchovného ústavu, kteří při snaze získat odborné vzdělání na středním stupni škol z různých důvodů selhali a kteří se blíží věku dospělosti. Cílem je zlepšit předpoklady absolventů na trhu práce, kde skupina mladých lidí na hranici dospělosti bez odborného kvalifikace je skupinou nejproblémovější.

Počet žáků v záučním oboru dle statistických výkazů k 30.9.2008	
Záuční obor kuchařské práce - chlapci	8

Učební obory dvouleté

Chlapci	Dívky
provoz společného stravování	provoz společného stravování
strojírenská výroba	šití prádla
stavební výroba	výroba konfekce
zemědělská výroba	sadovnické a květinářské práce
zahradnické práce	práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních
stavební práce	-
pomocné práce v zemědělství	-
výroba obuvi	-
zámečnick	-
zpracování dřeva	-
malířské a natěračské práce	-
sadovnické a květinářské práce	-

Počty žáků v jednotlivých ročnících dle statistických výkazů k 30.9.2008		
Chlapci	I. ročník	II. ročník
provoz společného stravování	21	14
strojírenská výroba	12	12
stavební výroba	31	21
zahradnické práce	0	0
stavební práce	27	14
pomocné práce v zemědělství	12	12
výroba obuvi	0	0
zámečnick	0	6
zpracování dřeva	9	5
malířské a natěračské práce	7	3
sadovnické a květinářské práce	17	5
Dívky	I. ročník	II. ročník

provoz společného stravování	30	11
šití prádla	7	3
výroba konfekce	7	9
sadovnické a květinářské práce	6	5
práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních	13	11

Dvouleté učební obory jsou určeny především žákům, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižší než 9. třídě (na základní škole, základní škole praktické), ale také například neúspěšným žákům tříletých učebních oborů. Většina času je u dvouletých učebních oborů věnována praktickým dovednostem v odborném výcviku a teoretické předměty jsou upraveny na minimum. Absolventi získají základní vědomosti a dovednosti v oboru. Úspěšní absolventi získávají po ukončení výuční list.

Učební obory tříleté

Chlapci	Dívky
zedník	provoz služeb
truhlář	kuchařské práce
stavební výroba	kuchařka
zemědělská výroba	cukrářka
provoz společného stravování	práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních – provozní práce
kuchař	-
mechanizátor lesní výroby	-
zámečnick	-
opravářské práce	-

Počty žáků v jednotlivých ročnících dle statistických výkazů k 30.9.2008			
Chlapci	I. ročník	II. ročník	III. ročník
zedník	8	14	7
truhlář	18	15	6
stavební výroba	0	0	0
zemědělská výroba	0	0	0

provoz společného stravování	0	0	0
kuchař	37	36	11
mechanizátor lesní výroby	9	8	4
zámečnick	5	5	5
opravářské práce	0	0	0
Dívky	I. ročník	II. ročník	III. ročník
provoz služeb	6	4	4
kuchařské práce	0	0	0
kuchařka	23	14	5
cukrářka	0	2	2
práce ve zdrav. a soc. zařízeních	0	0	0

Tříleté učební obory jsou určeny absolventům základní školy, kteří ukončili povinnou školní docházku v 9. třídě. Náplní oborů je teoretická, praktická výuka a odborná praxe. Absolventi jsou schopni vykonávat odborné práce v oboru. Úspěšní absolventi získávají výuční list.

Počty žáků v ročnících se v průběhu školního roku mění, děti jsou nově přijímány, případně v dovršení osmnácti let věku často ze zařízení odchází. Nutno podotknout, že nabídka profesního vzdělávání v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy je velmi omezená, zvláště pak pro dívky. Pokud má dítě výrazné poruchy chování a emocí a nemůže si z těchto důvodů zvolit obor mimo ústav na „civilní škole“, dochází často k nespokojenosti s nabízeným oborem a prohlubování neúspěchů.

3.3 Výchovně vzdělávací koncepce VÚ Velké Meziříčí

Výchovný ústav ve Velkém Meziříčí byl založen v roce 1932 pod názvem **Masarykův dětský domov**. Byl určen pro všechny děti okresu velkomeziříčského, „ které domova nemají, anebo tak špatného, že je horší než žádný.“³⁶ V průběhu let se jeho název několikrát změnil, v současné době nese zařízení název **Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Velké Meziříčí, K Rakůvkám 1**. Jedná se o zařízení, které poskytuje péči dětem ve věku od 15 do 18 let, kterým byla nařízena ústavní nebo ochranná výchova.

Součástí zařízení jsou dvě odloučená pracoviště:

OP Janštejn s kapacitou tří výchovných skupin. Pracoviště je charakterizováno tím, že jsou zde přijímána děvčata do praktické školy s jednoletou a dvouletou přípravou a děvčata, která studují na školách mimo zařízení (v dopravní dostupnosti Janštejna).

OP Žďár nad Sázavou má kapacitu 2 výchovné skupiny. Na toto pracoviště jsou přijímáni chlapci, kteří výhradně studují na „civilních“ školách ve městě nebo v blízkém okolí.

OP Janštejn	Počet zapsaných dětí k 30.9.2008
Praktická škola jednoletá	9
Praktická škola dvouletá	7 (1 –I.ročník, 6 – II.ročník)
Civilní školy	7 (4 - I.ročník, 3 - II.ročník)
OP Žďár nad Sázavou	
Civilní školy	15 (7 - I.ročník, 7 - II. ročník, 1 - 3. ročník)

Pracoviště ve **Velkém Meziříčí** prošlo v letech 2007-2008 rozsáhlými stavebními úpravami. Byla nově přistavěna budova internátu a dvě stávající budovy prošly rekonstrukcí. Budova školy získala kvalitní zázemí pro výuku. Kapacita pracoviště byla navýšena z 30 na 40 dívek, čili na 5 výchovných skupin. Celková kapacita ústavu je tedy v souhrnu 10 výchovných skupin, což je 80 dětí (64 dívek, 16 chlapců).

³⁶ Kronika Výchovného ústavu velké Meziříčí.

Ve Velkém Meziříčí pracujeme s dívkami, které jsou přijímány do dvouletého učebního oboru učiliště obor „**Provoz společného stravování**“ a dále do dvouletého učebního oboru odborného učiliště obor „**Práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních**“. V rámci školy se snažíme děvčatům co nejvíce přiblížit jejich budoucí pracovní zařazení. Nedílnou součástí odborného výcviku je odborná praxe ve veřejných stravovacích zařízeních a v prádelně domova důchodců. Žákyně dochází na praxi jednotlivě, samostatně bez doprovodu. Snažíme se, aby každá žákyně tuto zkušenost měla. Samozřejmě vše závisí na jejich zodpovědném přístupu, samostatnosti a odpovědnosti.

Mimoškolní výchova navazuje na školní práci. Snažíme se dívkám přiblížit, a co možná nejlépe je připravit, na návrat do společnosti a vstup do samostatného života. Z těchto důvodů je náš výchovný systém poměrně otevřený. Uplatňujeme způsob otevřené výchovy založené na prožitku, zkušenosti a do značné míry také na důvěře. Děvčata navštěvují nejrůznější zájmové aktivity ve městě určené pro širokou veřejnost. Na základě svého chování mají možnost využívat samostatné vycházky. Také možnost dovolenek je poměrně častá. Není výjimkou, že děvčata jezdí na dovolenku do své rodiny každý víkend, či každých 14 dnů.

Charakteristika učebních oborů

Provoz společného stravování

Délka vzdělávacího programu jsou dva roky denního studia. Učební obor je určen žákům, kteří ukončili povinnou školní docházku v základní škole v nižším než devátém ročníku nebo devátý ročník neukončili úspěšně.

Děvčata získávají vědomosti a především dovednosti potřebné k vykonávání nižších pracovních funkcí ve stravovacích a ubytovacích zařízeních. V oboru se připravují žákyně, u nichž převažuje praktická složka vzdělávání; v ní získávají praktické dovednosti potřebné pro uplatnění v povolání i pro osobní život. Děvčata se naučí vykonávat přípravné práce, manipulaci a skladování potravin, surovin i nápojů, připravují jednoduché pokrmy v oblasti teplé, studené kuchyně, základy cukrářské výroby a přípravy nápojů. Na úseku obsluhy ovládají činnosti spojené s přípravou pracoviště i postupy při vlastní obsluze hostů. V oblasti ubytovacích služeb se žáci naučí ovládat práce spojené s vykonáváním funkce pokojská, hotelový vrátný, zřízenec,

tj. úklidové práce spojené s poskytováním hotelových služeb. Úspěšní absolventi ukončí studium závěrečnou učňovskou zkouškou a získávají **výuční list**.

Možnosti uplatnění – vykonávání jednoduchých činností ve společném stravování na úseku přípravy jídel studené a teplé kuchyně, na úseku obsluhy a v ubytovacích zařízeních.

Školní rok 2008/2009	Počet týdenních vyučovacích hodin	
	I. ročník	II. ročník
Názvy vyučovacích předmětů		
Český jazyk a literatura	2	2
Anglický jazyk	2	0
Matematika	2	2
Občanská výchova	1	1
Tělesná výchova	2	2
Technika provozu	3	3
Potraviny a výživa	2	0
Odborný výcvik	18	18
Ruční práce	0	3
Týdenní dotace vyučovacích hodin	32	31

Práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních

Délka vzdělávacího programu jsou dva roky denního studia. Učební obor je určen žákům, kteří ukončili povinnou školní docházku na základní škole praktické.

Děvčata jsou v učebním oboru připravována k výkonu pracovních činností provozního charakteru, v provozech kuchyní a prádelen, při opravách prádla a úklidových pracích ve zdravotnických a sociálních zařízeních. Získané vědomosti jsou přínosem i pro osobní život. Praktické dovednosti získávají děvčata ve třech odvětvích v kuchyňském provozu, v provozu prádelny a úklidových pracích. Naučí se obsluze kuchyňských strojů, přípravě a podávání jednoduchých jídel. V prádelně se seznámí se způsobem příjmu, třídění a praní prádla, přípravou roztoků a pracích přísad a technice ručního a strojového žehlení. Část odborného výcviku je zaměřena na opravy prádla, žákyně

Ve výše zmíněných oborech jsou vzdělávány 4 skupiny děvčat, 5. skupina děvčat se vzdělává na „civilních školách“ ve Velkém Meziříčí a okolí. V tomto školním roce děvčata navštěvují tyto tříleté učební obory **kuchař, číšník pro pohostinství; provoz služeb; kadeřník**. Spolupráce se školami je na velmi dobré úrovni, ochotně vycházejí našim dětem vstříc.

Velké Meziříčí	Počet žáků zapsaných
Učební obor	k 30.9.2008
Provoz společného stravování I. ročník	14
Provoz společného stravování II. ročník	5
Práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních I. ročník	6
Práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních II. ročník	6
Civilní školy	5

Počty zapsaných žáků se v průběhu školního roku mění. Žáci jsou přijímáni průběžně, pokud není naplněna kapacita zařízení. K dalším změnám dochází v případě, že dítě během školního roku ukončí ústavní výchovu, nebo je mu zrušena. Děti, které neuspějí v civilních školách, nastoupí ve většině případů studium v ústavní škole. Další možností změny počtu žáků je umístění dítěte zpět do rodiny (tzv. podmíněčné propuštění), děti nastoupí studium na škole v místě bydliště.

Od školního roku 2009/ 2010 bude nabídka učebních oborů v našem zařízení rozšířena o tříletý učební obor **potravinářská výroba – cukrářská výroba**. Důvodem zařazení dalšího oboru je nově vybudované kvalitní zázemí pro výuku, ale hlavně nedostatečná nabídka tříletých oborů v síti zařízení a v neposlední řadě poptávka po tomto oboru ze strany dětí.

Závěrem lze konstatovat, že možnosti profesní přípravy dětí ve výchovných ústavech jsou velmi omezené. Nabídka je zaměřena pouze na učební obory dvouleté a tříleté. Z tohoto důvodu řada výchovných zařízení navázala spolupráci s běžnými školami, které mohou děti navštěvovat, a tím se jim dostává možnosti získat vyšší vzdělání. Přesto je každé absolvované vzdělání důležitým faktorem pro uplatnění na trhu práce. I když je nepravděpodobné, že se absolvent určitého oboru bude celý život věnovat

povolání, na které se připravoval v rámci počátečního vzdělávání. Vývoj nových technologií, proměny poptávky trhu práce a rostoucí nezaměstnanost vyvolávají tlak na větší flexibilitu pracovníků. Je proto nezbytné vnímat další vzdělávání v celoživotní perspektivě. Odborný základ získaný v počáteční profesní přípravě přispívá k potřebné flexibilitě absolventů a zároveň tvoří základ pro celoživotní vzdělávání.

Závěr

Snahou společnosti v dnešní době je zajistit kvalitní vzdělání každému dítěti bez ohledu na jeho nemoc, postižení, či výchovné problémy. Cílem veškerého působení převýchovného zařízení je resocializace jedince. Tato však není možná bez šance najít si po ukončení pobytu ve výchovném zařízení zaměstnání. Procento této šance se zvýší s odborností a vzdělaností klienta.

Tématem bakalářské práce je vzdělávání v podmínkách ústavní výchovy. V úvodní části nabízím pohled na psychologickou charakteristiku období adolescence a na výchovné problémy, které mohou toto období provázet. Uvádím legislativní postup při nařízení ústavní výchovy a stručně charakterizuji zařízení, ve kterých se výchova uskutečňuje. Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na význam profesní přípravy v životě člověka, popisuji jak pracuje systém kariérového poradenství. Uvádím zde specifika výuky ve výchovných ústavech a popisuji přístup dětí k profesní přípravě. Poslední část jsem věnovala přehledu sítě výchovných ústavů v ČR, které nabízejí možnost profesní přípravy, nabídku učebních oborů, jejich naplnění a charakteristice výchovně vzdělávací koncepce výchovného ústavu Velké Meziříčí.

Cílem práce bylo nabídnout pohled na profesní přípravu dětí s nařízenou ústavní výchovou. Poukázat na problematiku poruch chování ve spojení s přípravou na povolání z pohledu vyučujících. Přiblížit specifika výuky a výběr učebních oborů, které výchovná zařízení nabízejí. Na konkrétním oboru popsat jeho náplň a následné možnosti uplatnění absolventa.

V přílohách přikládám ukázky prací dívek, které navštěvují dvouletý učební obor provoz společného stravování.

Závěrem bych chtěla podotknout, že problematice profesní přípravy v podmínkách ústavní výchovy by měla být věnována větší péče. Nabídka učebních oborů, které mohou klienti absolvovat je velmi omezená, zvláště pro dívky. Z toho často pramení nezáměr o vzdělávání a i přes veškerou snahu pedagogů nevede k očekávaným výsledkům. Je třeba hledat nové možnosti a formy vzdělávání, které povedou k lepším výsledkům.

Resumé

Tématem této bakalářské práce je „Vzdělávání v podmínkách ústavní výchovy“. V první kapitole je popsána charakteristika osobnosti dítěte adolescentního věku a výchovné problémy, které toto období provázejí, vysvětlen pojem poruchy chování, její důsledky a vysvětleny podmínky nařízení ústavní výchovy. Druhá část je věnována problematice profesní přípravy, důležitost volby povolání a specifika přípravy na povolání v zařízeních ústavní výchovy. Poslední kapitola mapuje síť výchovných zařízení na území ČR, které umožňují přípravu na povolání, představuje nabídku učebních oborů a předkládá náplň učebních oborů v konkrétním zařízení.

Abstract

The theme of this work is „Study offer in the Institutional Foster Care Institution“. In the first chapter, the characteristics of a teenage personality and educational problems that accompany this period is described. There is the concept of a conduct disorder and its consequences, conditions of Regulation Constitutional Education explained, too. The second part is devoted to the issue of training, the importance of an occupation choice and the preparation specifics for the profession in educational institutions. The last chapter maps the network of educational facilities in the Czech Republic, which allow the preparation for the profession, it presents a supply of vocational educating trainings and the content in a specific vocational training facility.